

şinin ise tutkuları karşısında yenilgiye uğrayacağını belirtmektedir. Maksudı Hak olan sâlik O'ndan başkasını gözetmemeli, uzaklaştığı şeyleri bir daha zihnine getirmemelidir. Ârifin Hakk'ı temaşa edebilmesi için O'ndan başka hiçbir şeyi görmemesi gerekir (Sülemî, s. 408; Kuşeyrî, s. 604). Mârifet kalbin Allah'ın birliğinin hakikatine ermesi, kendisine hakikatlerin tecelli etmesi ve diğer şeylerin yok olup gitmesidir.

Bazı kaynaklarda, "Kürt olarak yattım, Arap olarak sabahladım" şeklindeki meşhur tasavvufî vecizenin de ona ait olduğu kaydedilmektedir (İsâ b. Cüneyd, s. 204). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Meşnevî*'nin dîbâcesinde İbn Ahî Türk dediği Hüsameddin Çelebi'nin cediti olarak bahsettiği kişinin İbn Yezdânîyâr olması muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lûma*, s. 502-505; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 59; Sülemî, *Tabakât*, s. 406-409; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 363-364; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 260, 604; Herevî, *Tabakât*, s. 462-463; Câmî, *Nefehât*, s. 183-184; Şa'rânî, *et-Tabakât*, s. 114-115; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 28-29; Ma'sum Ali Şah, *Tarâ'îk*, II, 209; İsâ b. Cüneyd, *Tezkire-i Hezâr Mezâr*, Tahran 1364 hş., s. 204; Abdülhüseyn-i Zerrinkûb, *Dübnâle-i Cüstücû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 128-129.

ETHEM CEBECİOĞLU

İBN YÛNUS, Ebû Saîd

(أبو سعيد ابن يونس)

Ebû Saîd Abdurrahmân
b. Ahmed b. Yûnus
b. Abdilâlâ es-Sadeffî el-Mısrî
(ö. 347/958)

Hadis hâfızı ve tarihçi.

281'de (894) Fustat'ta doğdu. Dedesine nisbetle İbn Yûnus diye tanındı. Kendisi ve ailesinin diğer fertleri Sadeffî nisbesiyle anılmış olmalarına rağmen bu kabile ile hiçbir bağları yoktur. Kültürlü bir aile ortamında yetiştiği anlaşılan İbn Yûnus'un büyük dedesi Abdülâlâ, İmam Şâfiî'den fıkıh öğrenen ve ayrıca ilm-i nücum konusunda uzman olduğu kaydedilen dedesi Yûnus, Müslim, Nesâî, İbn Mâce gibi muhaddislere hocalık yapmış bir hadis hâfızı ve kıraat âlimi olan babası (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 348-351), amcaları, kardeşleri ve astronomi âlimi, *ez-Zîcü'l-Hâkimî* adlı eserin müellifi olan oğlu Ebû'l-Hasan İbn Yûnus da dönemlerinin meşhur âlimleridir. Mısır dışına hiç çıkmadığı

söylenen İbn Yûnus babasından ve Nesâî'den hadis dinlemiştir. Hadis rivayetinde bulunduğu İbn Müferric, Nehhâs ve Ebû Abdullah İbn Mende onun önemli talebeleridir. Hadisleri ve hadis ricâlini iyi bilen, dikkatli bir âlim olduğu belirtilen İbn Yûnus 26 Cemâziyelâhîr 347'de (14 Eylül 958) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. İbn Yûnus'un biri Mısırlı âlimlerle ilgili olan *Târîhu Mısr*, diğeri Mısır'a dışarıdan gelenleri konu edinen *Kitâbü'l-Gurebâ* adını taşıyan iki eserinin bulunduğu kaydedilmektedir. İbnü'l-Faradî'nin *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs*'ü (I, 24; ayrıca bk. İndeks), İbn Mâkûlâ'nın *el-İkmâlî* ve İbn Hacer'in *el-İşâbe*'si başta olmak üzere (Sezgin, I, 358) pek çok kitaba kaynaklık etmiş olan bu eserlerin günümüze ulaşım sağlamadığı bilinmemektedir. Ebû'l-Kâsim Yahyâ b. Ali b. Tahhân el-Hadramî'nin (ö. 416/1025) *Târîhu 'ulemâ'i ehli Mısr* adını taşıyan ve bir nüshası Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'de bulunan (Mecmua, nr. 116, vr. 220-259) zeylinin adından hareketle bunun *Târîhu Mısr* için yapılmış bir çalışma olduğu düşünülebilirse de İbn Hallikân ve diğer bazı müellifler kitabın İbn Yûnus'un her iki eseri dikkate alınarak yazıldığını söylemektedir. Brockelmann (*GAL Suppl.*, I, 571) ve Sezgin (*GAS*, I, 357), İbnü't-Tahhân'ın zeylinin *Kitâbü'l-Gurebâ* esas alınarak yapılmış bir çalışma olduğunu ifade etmekte, Yûsuf b. Reşîd el-İşâ da eser üzerinde yaptığı incelemede İbn Abdürabbih gibi yabancılara da yer verildiğine dikkat çekerek bu kanaati doğrulamaktadır (*MMIAdm.*, XII [1941], s. 326). Ayrıca İbn Yûnus'un eserine İbn Zûlâk'ın da bir zeyil yazdığı bilinmekte (*Keşfü'z-zunûn*, I, 304), Zehebî ise bu kitabı ihtisar ettiğini ve anlaşılması güç yerlerini açıklamak üzere notlar eklediğini söylemektedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 579).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989, I, 24; ayrıca bk. İndeks; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 44-45; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 137-138; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 348-351; XV, 578-579; XVII, 109-110; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 898-899; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 340-341; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 233; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 267; *Keşfü'z-zunûn*, I, 304; *Hedyyetü'l-ârifîn*, I, 514; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 229, 571; F. Rosenthal, *'İlmü't-târîh inde'l-müslimîn* (trc. Sâlih Ahmed Ali), Bağdad 1963, s. 365; ayrıca bk. İndeks; a.mlf., "İbn Yûnus", *El²* (Ing.), III, 969; Sezgin, *GAS*, I, 357-358; Ali Abdullah ed-Deffâ, *Eşeru 'ulemâ'i'l-'Arab ve'l-müslimîn fi taṭviri 'ilmi'l-felek*, Bey-

rut 1401/1981, s. 69; Kadri Hâfız Tûkân, *Turâşü'l-'Arabî'l-İlmî fi'r-riyâziyyât ve'l-felek*, Beyrut, ts. (Dârü's-şurûk); Yûsuf el-İşâ, "Târîhu 'ulemâ'i ehli Mısr li'bni't-Tahhân", *MMIAdm.*, XII, Dimaşk 1941, s. 326-329.

ALİ AKKÖZ

İBN YÛNUS, Ebû'l-Hasan

(أبو الحسن ابن يونس)

Ebû'l-Hasan Ali
b. Abdurrahmân b. Ahmed
b. Yûnus es-Sadeffî
(ö. 399/1009)

Astronomi âlimi ve matematikçi.

Doğum tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamakta, ancak Fâtımîler'in Mısır'ı zaptederrek 358'de (969) Kahire'yi kurdukları sırada gençlik çağında olduğu bilinmektedir. Fustat'ta yetişmiş ve hayatını orada geçirmiştir. Ünlü bir aileden gelir; büyük dedesi İmam Şâfiî'nin yakın arkadaşı, babası ise meşhur bir hadis âlimi ve tarihçidir. Naklî ilimlerde tanınmış bir aileye mensup olmasına rağmen aklî ilimlere, özellikle astronomi ve matematiğe ilgi duyan İbn Yûnus'un tahsili ve hocaları hakkında bilgi yoktur. Kişiliği üzerine açıklamaya yapan kaynaklar, onun astronominin yanı sıra astrolojiyle de yoğun şekilde uğraştığını, vaktinin çoğunu astrolojik kehanetlerle geçirdiğini ve şiir yazdığını kaydetmektedir. Müsebbihî *Târîhu Mısr* adlı eserinde İbn Yûnus'un dalgınlığı, toplum tarafından tuhaf karşılanan kıyafeti ve davranışlarıyla ilgi çektiğini belirterek 399 Şevvalinde (Haziran 1009) Fustat'ta âniden vefat ettiğini, evinin civarına gömüldüğünü, kitaplarının da kadir bilmez oğlu tarafından tartıyla satıldığını kaydeder (İbn Hallikân, III, 429-431; İbnü'l-İmâd, III, 156-157). Babasının da onu da ima bir "müneccim ve sâhir" olarak gördüğü, hatta kendisinden hadis rivayet edilemeyeceğini söylediği bilinmektedir (İbn Hacer, IV, 232-233).

Dönemlerinde yaşadığı Fâtımî halifeleri Aziz-Billâh ile Hâkim-Biemrillâh'ın astronomiye olan ilgileri, İbn Yûnus'un onların destek ve himayelerini kazanmasına yol açmıştır. İlmî şahsiyeti ve ortaya koyduğu başarı, Aziz-Billâh'ın teşvikiyle başlayıp 365-393 (976-1003) yılları arasında kesintisiz sürdürdüğü gözlem ve incelemelerin sonunda kaleme aldığı ve Aziz-Billâh'ın 996 yılında ölümü üzerine tahta çıkan Hâkim-Biemrillâh'a ithaf ettiği *ez-Zîcü'l-Hâkimîyyü'l-kebîr*'den (*ez-Zîcü'l-*

kebirü'l-Hâkimî) hareketle belirlenebilmektedir (İbn Hallikân, III, 429; krş. Sayılı, s. 154).

İslâm dünyasında hazırlanmış en kapsamlı astronomi cetvellerinden biri olan *ez-Zicü'l-Hâkimî* İslâm astronomisinin standart konularıyla uğraşmakta, ancak öteki ziclerden hem müellifin hem de seleflerinin yaptığı gözlemlerin listesini vermekle ayrılmaktadır. Ancak İbn Yûnus, gözlem kayıtlarındaki titiz tutumuna rağmen kendi gözlemlerinde ne tür astronomi aletleri kullandığına dair yeterli açıklama yapmamıştır. Meselâ Fustat'ın enlemine tayin ederken ve gündönümlerinde güneşin meridyen yüksekliği yardımıyla ekliptik eğimini hesaplarken halife tarafından sağlanan bir aletten faydalandığını söylemekte, fakat hakkında, her dakikalık yayı gösteren derecelendirilmiş bir ölçeğin bulunduğundan başka bilgi vermemektedir. Bu alet muhtemelen büyük bir meridyen halkası idi; yaptığı atıflardan, basit gözlemler için kullandığı öteki aletlerin de bir usturlapla bir gnomon olduğu sonucu çıkarılabilir. Bazı popüler eserlerde onun çok iyi donatılmış bir rasathâne de çalıştığı belirtilmekteyse de bilim tarihi verilerine göre o dönemde tam donanımlı bir rasathânenin mevcut olmadığı ve Hâkim-Biemrillâh'ın Kahire'de başarısızlıkla sonuçlanan bir rasathâne kurma girişiminin de İbn Yûnus'un ölümünden sonraki yıllara rastladığı bilinmektedir. İbn Yûnus'un gözlemlerini nerede yaptığı hakkında klasik kaynakların ısrarla belirttiği husus, Hâkim'in Kahire yakınındaki Mukattam dağında bazı astronomi aletleriyle donatılmış bir kasrının bulunduğu ve İbn Yûnus'un da Zühre (Venüs) gezegenini gözlemek için buraya gittiği şeklindedir (İbn Hallikân, III, 420; İbnü'l-İmâd, III, 157). Onun bu hususta zikrettiği yerler ise Karâfe'deki İbn Nasr el-Mağribî Camii ile Fustat yakınlarındaki büyük dedesi Yûnus'un evidir; zîcinin Leiden nüshasına düşülmüş bir not da gözlemlerini Birketülhabeş mevkiinde yaptığını belirtmektedir. O devirde bilindiği kadarıyla Kahire'de Fâtîmî halifelerinin kurduğu bir rasathânenin bulunmayışı, gözlemleri gerçekten donanımlı bir rasathâneyi gerektiren İbn Yûnus'un özel bir rasathâneye sahip olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir; ancak eldeki bilgilerle bu konuda bir hükme varmak mümkün değildir (Sayılı, s. 148-152).

İbn Yûnus, *ez-Zicü'l-Hâkimî*'nin mukaddimesinde Yahyâ b. Ebû Mansûr el-

Müneccim'in kendisinden yaklaşık iki yüzyıl önce Bağdat'ta Halife Me'mûn için hazırladığı *ez-Zicü'l-mümtehan*'ı (Sezgin, VI, 136-137) Mısır coğrafi bölgesi için uyarlama niyetinde olduğunu söylemektedir. Zîcin mukaddimesinden ve dört, beş, altıncı bölümlerinden anlaşıldığı kadarıyla İbn Yûnus, *ez-Zicü'l-mümtehan*'ın yanı sıra Habeş el-Hâsib Bettânî ve Neyrîzî'nin ziclerini de incelemiştir; ancak Habeş el-Hâsib'e nisbet ettiği gözlemler *ez-Zicü'l-mümtehan*'ın mevcut nüshalarında bulunmamaktadır. Eserde bunların yanı sıra Bağdatlı ünlü aile Benî Amâcûr ile Ahmed b. Muhammed en-Nihâvendî, İbnü'l-Ademî, Benî Mûsâ, Ebû Ma'ser el-Belhî, İbnü'l-A'lem, Abdurrahman es-Sûfî ve Muhammed es-Semerikandî gibi astronomların ziclerinden de yapılmış iktibaslar yer almaktadır. İbn Yûnus'un gerçekleştiren tanımladığı gözlemler, gezegenlerin birbirleri ve ekliptiğe en yakın noktada bulunan Aslan takım yıldızındaki Regulus yıldızı ile kavuşumları, güneş ve ay tutulmalarıyla ekinoksun belirlenmesi, ekliptiğin eğiminin ölçülmesi ve ayın en büyük enlemine dair ölçümler üzerinedir (DSB, XIV, 575-576).

Seksen bir bölümden oluşan zîcin en uzun kısmını teşkil eden ilk bölümünde İslâm, Kıptî, Süryânî ve Fars takvimleri, tarihleri birbirine çevirme kılavuzuyla birlikte verilmektedir ki bu tür tablolara müslümanların hazırladığı ziclerde pek rastlanmaz. Gezegen boylamları hakkındaki 7 ve 9. bölümler, ortalama hareket ve "ta'dîl" (equation) cetvellerinden gerçek boylamı hesaplamaya yöneliktir. Fakat bu cetvellerin dayandığı teori tamamıyla Batlamyusçu bir karakter taşır. Ay ve gezegen enlemleri üzerine olan 38. bölümde İbn Yûnus'un en büyük ay enlemini 5° 3' olarak hesapladığı görülür. Ancak bu konuyla ilgili ölçümleri tekrar tekrar yaptığını ve daima aynı değeri bulduğunu kaydettiği halde bu ölçümleri nasıl yaptığının hiç söz etmemektedir. Bu çerçevede Benî Amâcûr'un en büyük ay enleminin sabit olmadığı şeklindeki fikrini isabetli bulmamıştır. Netice itibarıyla Venüs dışındaki gezegenlerin enlem tablolarında *el-Mecisî*'ye dayanmış, Venüs'ün enlemi konusunda da Batlamyus'a nisbet edilen ve İslâm dünyasında *el-Kânûn fî 'ilmi'n-nücûm ve hisâbühâ ve kısmeti eczâ'ihâ ve ta'dîlihâ* (*Tabulae manuales*) adıyla bilinen eseri esas almıştır. Regulus yıldızının Aslan burcundaki

konumunu 15° 55', sabit yıldızların hareketinin değerini ise 70 ¼ Fars yılında (365 gün) 1° olarak tesbit etmiştir ki bulunduğu sonuç doğrudur ve bu konuda hem Hipparkhos'a hem de kendi gözlemlerine dayandığı anlaşılmaktadır.

İbn Yûnus tarafından kullanılan trigonometrik fonksiyonlar açılarından çok yayların fonksiyonlarıdır ve İslâm astronomi çalışmalarında standart olduğu üzere 60°'lik yarı çap için hesap edilmiştir. Zîcin 10. bölümü 60°'lik sisteme göre dört rakamla gösterilen her 0,10°'lik yay için bir sinüs cetveli ihtiva etmekte, nâdiren dördüncü rakamda iki az veya iki fazlalık hatalara rastlanmaktadır. 1°'nin sinüsü 1, 2, 49, 43, 28 olarak belirlenmiş, daha sonra bu değer 1, 2, 49, 43, 4 olarak değiştirilmiştir ki 1° için sinüsün doğru değeri beşinci rakamdaki -7°'lik bir farkla 1, 2, 49, 43, 11'dir. İbn Yûnus, her ne kadar 11. bölümde her 10°'lik yay için 60°'lik üç rakamın kotanjant cetvelini vermişse de bu işlemin avantajlarını her defasında kullanmamıştır. Bütün zîc boyunca uyguladığı metotların çoğu sinüslerin kosinüslerine bölümünü öngörmektedir. "Zıl" (gölge) adını verdiği kotanjant fonksiyonunu da kullanmış, fakat bunu yalnız bir yükselti yayını konu ettiği zaman yapmıştır.

Zîcin 12-54. bölümlerini oluşturan sferik astronomide İbn Yûnus'un en karmaşık problemlere dahi ehliyetle nüfuz ettiği ve bu konuda çok yüksek bir uzmanlık seviyesi tutturduğu görülmektedir. Her ne kadar sembollerle ifade etmeden sadece tasvirî şekilde ortaya koyduğu yüzlerce formüle nasıl ulaştığını açıklamamışsa da bunların çoğunu Iraklı ve İranlı müslüman bilgilerin geliştirdikleri sferik trigonometrinin kurallarını uygulamadan, daha çok "ortogonal izdüşüm" ve "çizim analemması" metotlarıyla türetmiş olduğu kabul edilebilir. İbn Yûnus, zaman ölçümü ve güneşin yüksekliğinden izdüşüm metoduyla güneş azimutunu belirleme konularında da yoğunlaşmış, ayrıca kible ve belirli azimutlar için yapılan güneşin yüksekliğine dair ölçümleri cetvel haline koymuş, bu arada kiblenin tayiniyle ilgili meselelere başka müslüman astronomların getirdikleri geometrik çözümleri de özetlemiştir. 26, 27 ve 35. bölümlerde açıkladığı güneş saatine ilişkin teorisi de uzmanca ve girifttir; ayrıca bu teoriden kendisinin hem yatay hem dikey saatlerle ilgili çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Zîcin 77-81. bölümleri ise astrolojiyle ilgilidir.

Zîcîn günümüze ulaşan 300 varak civarındaki bölümlerinin yazma nüshaları Leiden ve Oxford'da bulunmaktadır (1-22. bölümler Leiden Universitätsbibliothek, Codicum, Or. 143'te, 21-44. bölümler Oxford Bodleian Library, nr. 331'de; ayrıca 1-57. ve 77-81. bölümlerin bazı ilâvelerle yapılmış bir özeti de Bibliothèque Nationale, Ar., nr. 2496'da kayıtlıdır). 1804'te Armand-Pierre Caussin de Perceval, Leiden nüshasını esas alarak İbn Yûnus'un gözlem raporlarını orijinal metin ve Fransızca tercüme halinde neşretmiştir ("Le livre de la grand table Hakémit", *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Nationale*, VII [Paris 1804], s. 16-240). J. J. Sédillot da Leiden yazmasını çevirmiş, ancak bu çalışma basılmamış, J. B. Delambre tarafından Paris yazması ile birlikte özet bir yayın haline getirilmiştir (*Histoire de l'astronomie du moyen âge*, Paris 1819; New York-London 1965). Karl Schoy, önce *Annalen der Hydrographie und maritimen Meteorologie* dergisinde zîcîn sferik astronomi ve güneş saati teorisiyle ilgili bölümlerinin tahlil ve tercümesini ihtiva eden bir dizi makale (sy. 48 [1920], s. 97-111; sy. 49 [1921], s. 124-133; sy. 50 [1922], s. 3-20, 265-271), arkasından da başka bir makale ile (*ISIS*, V [1923], s. 364-399) *Gnomonik der araber* (Berlin-Leipzig 1923) ve *Über den Gnomenschatten und die Schattentafeln der arabischen Astronomie* (Hannover 1923) adlı kitapları yayımlamıştır. Eserdeki sferik astronomi üzerine David A. King de Yale Üniversitesi'nde bir doktora tezi hazırlamıştır (1972, *The Astronomical Works of Ibn Yûnus*). S. Newcomb, İbn Yûnus'un otuz ay tutulmasıyla ilgili gözlem verilerini esas alan bir çalışma yapmış ("Researches on the Motion of the Moon, part I.", *Washington Observations for 1875* [Washington 1878]), R. Newton, zîcdeki öteki gözlem kayıtlarını *Ancient Astronomical Observation and the Acceleration of the Earth and Moon* (Baltimore 1970) adlı çalışmasında kullanmıştır.

İbn Yûnus, *ez-Zic'û'l-Hâkimi*'nin 10. bölümünde eserin bir özetini çıkardığını söylemekteyse de bu çalışma günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca XIII. yüzyılda Yemenli astronomi âlimi Eb'ûl-Ukûl'un tertip ettiği *Muhtâr* adlı zîc in de (British Museum, nr. 768 [Or., nr. 3624]) İbn Yûnus'un, *ez-Zîc'û'l-Hâkimi*'den önce hazırlamış olduğu anlaşılan ve yine günümüze ulaşmayan bir başka zîcine dayandığı sanılmaktadır.

İslâm dünyasında *ez-Zîcû'l-Hâkimi*'ye dayanan başka zîc'ler de hazırlanmıştır. Bunların en önemlileri, her ikisi de XIII. yüzyılda Merâğa Rasathânesi'nde düzenlenmiş olan Nasîrüddin-i Tûsî ile Muhyiddin el-Mağribî'nin zîc'leridir. Yine aynı yüzyılda Mısır'da da *Muştalah* adlı bir zîc meydana getirilmiştir (Bibliothèque Nationale, Ar., nr. 2513, 2520).

İbn Yûnus'un *ez-Zicû'l-Hâkîmî*'den başka günümüze ulaşan veya sadece adları bilinen diğer eserleri de şunlardır: 1. *Kitâbü Gâyeti'l-intifâ' fi ma'rifeti'd-dâ'ir ve faẓlihi ve's-semî min kıbeli'l-irtifâ'*. Bu isim, İbn Yûnus'un mîkât (zaman ölçümü) ilmiyle ilgili cetvellerinin de yer aldığı külliyata sonradan verilmiştir. Ancak XIX. yüzyıla kadar Kahire'de kullanılan bu cetvellerin hangilerinin İbn Yûnus'a ait olduğunu kestirmek zordur; zira bazılarının XIII. yüzyılda yaşamış astronom Maksî tarafından hazırlandığı bilinmektedir (Dublin Chester Beatty Library, nr. 3673; Dârû'l-kütûbi'l-Misriyye, Mîkât, nr. 108; külliyyatın çeşitli bölümlerine ait diğer yazmalar için bk. Sezgin, VI, 231; ayrıca bk. DSB, XIV, 579-580). 2. *Kitâbü'l-Ceyb*. Sinüs cetvelleri hakkında olup mevcut iki nüshasından biri Berlin'de (Staatsbibliothek, nr. 5752/1), diğeri Dimaşk Dârû'l-kütûbi'z-Zâhiriyye'de (nr. 3109) kayıtlı bulunmaktadır. 3. *Kitâbü'l-Meyl*. Güneşin deklinasyon cetvelleri hakkındadır (Berlin Staatsbibliothek, nr. 5752/2). 4. *Kilâbü't-Ta'dîl-i-muḥkem*. Güneş ve aya ait ekuasyon (tâdil) cetvelleridir. Ay cetvellerinin tamamı Kahire Dârû'l-kütûbi'l-Misriyye'de kayıtlıdır (Mîkât, nr. 29); ayrıca Gotha Forschungsbibliothek ile (nr. A 1410/2) British Museum'da da (Or. 3624) eserin bazı bölümleri bulunmaktadır. 5. *Risâle fi tarîkı istiḥrâci ḥaṭṭi niṣṭi'n-nehâr*. Pratik astronomiyle ilgili olup tek nüshası Ambrosiana'da (nr. 281 E) kayıtlıdır (Sezgin, VI, 231). 6. *Kitâbü Bulûḡi'l-ümniyye fî mâ yete'allak bi-ṭulû'î's-Şî'ra'l-yemâniyye*. İbn Yûnus'un, ayın zodyağın herhangi bir burcunda iken Sirius yıldızının doğuşundan çıkarılabilecek gizli anlamlar ve kehanetler hakkında kaleme aldığı ünlü astrolojik eserdir (Manchester John Rylands Library, nr. 927 [916]; Gotha Forschungsbibliothek, nr. A 1459; Dârû'l-kütûbi'l-Misriyye, Mecâmî', nr. 289). 7. *'Amelû süreyyâ yûkadû fîha'snâ 'aṣera kândilen le-küllema meẓat sâ'atün mine'l-leyl taḫî'a minhâ kândilün*. On iki kandilli avize saati üzerine yazılan ve Luvîs Seyho tarafından *el-Mesrik'ta* ya

yımlanan bu risâle (Sezgin, VI, 231) İbn Yûnus'a nisbet edilmektedir; ancak Yûnus el-Usturlâbî'ye ait olma ihtimali de vardır (*DSB*, XIV, 580). Bu saat düzeneğinde güneş batımıyla bütün lambalar yakılmakta ve on iki saat süreyle her saat başı birinin yağı tükenip sönmektedir (Kennedy – Uğışhan, LX [1969], s. 543-545).

8. *Kitâbü'z-Zıl*. Kötanjtan cetvellerine dairdir. İbn Yûnus'a namaz vakitleri hakkında bir şiir de nisbet edilmektedir (*Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye*, Mîkât, nr. 181).

BİBLİYOGRAFYA :

Sâid el-Endelûsî, *Ṭabaḳātü'l-ümem*, Beyrut 1985, s. 149-150; İbnü'l-Kiftî, *İḥbârü'l-ülema'* (Lippert), s. 230-231; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 420, 429-431; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, IV, 232-233; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 156-157; Suter, *Die Mathematiker*, s. 77-78; Brockelmann, *GAL*, I, 255-256; *Suppl.*, I, 400-401; Aydin Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 130-156; Sezgin, *GAS*, VI, 136-137, 228-231; VII, 173; David A. King, "İbn Yûnus", *DSB*, XIV, 574-580; a.mlf., "İbn Yûnus' Very Useful Tables for Reckoning Time by the Sun", *Archive for History of Exact Sciences*, X, Heidelberg 1973, s. 342-394; a.mlf., "İbn Yûnus on Lunar Crescent Visibility", *Journal for the History of Astronomy*, XIX/3, Cambridge 1988, s. 155-168; a.mlf., "İbn Yûnus", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology, and Medicine in Non-Western Cultures*, Dordrecht 1997, s. 438-439; Zirikî, *el-A'îlâm* (Fet-hullâh), IV, 298; İzmîrlî İsmail Hakkı, "İbn Yûnus ve İbnü'l-Heysem", *DİFM*, I/4 (1926), s. 45-48; E. S. Kennedy – W. Ukashah, "The Chandelier Clock of İbn Yûnis", *ISIS*, LX (1969), s. 543-545; B. R. Goldstein, "İbn Yûnus", *Et²* (İng.), III, 969-970.

MUAMMER DIZER

İBN YÛNUS, Kemâleddin

(کمال الدین ابن یونس)

Ebü'l-Feth (Ebû İmrân)

Kemâlüddîn Mûsâ b. Yûnus
b. Muhammed el-Mevsîlî el-Ukaylî
(ö. 639/1242)

Çok yönlü âlim.

5 Safer 551 (30 Mart 1156) tarihinde Musul'da doğdu. İlk tahsilini devrin ileri gelen fakihlerinden olan babasından gördü. Yahyâ b. Sa'dûn el-Kurtubî ve çeşitli âlimlerden Arapça, fıkıh ve hadis okudu. 571'de (1175) Bağdat'a gitti; Nizâmiye Medresesi'nde müd olan Sedîdüddin es-Silmâsî ile Radiyyüddin el-Kazvinî'den fıkıh, usûl-i fıkıh ve hilâfiyat, Kemâleddin el-Enbârî'den dil ve edebiyat, Şerefeddin el-Tûsî'den matematik dersleri aldı. Bu arada diğer bazı hocalardan tarih, felsefe, mûsiki, astronomi, kimya, simya, fizik